

Опубл.: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ОСВІТА І НАУКА В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ.-ДНІПРОПЕТРОВСЬК, 2009.-С.51-56
УДК 001.16

С.Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В.А. Лазаряна*

ЕКСТЕРНАЛІСТСЬКІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ І ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проблемою даної роботи є аналіз взаємодії розвитку соціально-гуманітарних наук із регіональними та світовими процесами політичної, соціально-культурної та світоглядної динаміки. Мета статті, відповідно до зазначеної проблеми, полягає у дослідженні кореляції соціально-політичних та соціально-культурних елементів контексту на генезу, становлення і науковий розвиток однієї із найбільш складних сфер соціогуманітарного пізнання – історичної антропології, з позицій історії та філософії науки.

Певні проблеми наведеної тематики були проаналізовані у наукових працях низки вітчизняних та іноземних авторів. Досить незначною мірою вказана тематика розкривається у працях англійського вченого П. Бьорка [5],[6], у яких дослідник розмірковує над особливостями наукової еволюції історичної антропології та її когнітивних похідних у 1980^х – 1990^х рр., у тому числі і на вплив наукових, культурних чинників на інтелектуальні трансформації науки про «людину в часі». Російський дослідник М.М. Кромм аналізує історію розвитку історичної антропології і вказує на полідисциплінарні впливи гуманітарних наук на останню [13]. С.В. Оболенська повідомляє про значення соціально-політичного контексту 1980^х рр. для динаміки німецької історичної антропології та її когнітивних особливостей [16]. Р. Шарт'є розглядає певні когнітивні відмінності різних традицій історико-

антропологічних досліджень, французької та американської [19, с. 46-47]. А.Л. Ястребицька торкається проблеми впливу радянського політичного контексту на історико-антропологічні та історико-культурні дослідження у СРСР [20,с.95]. Змістовні спогади про розвиток історико-антропологічних студій у Франції у 1950^x – 1960^x рр. написав Ж. Дюбі [12]. У зазначених працях наведені також цікаві роздуми про внесок історичної антропології у формування гуманістичного, плюралістичного світогляду у Західній Європі та колишньому СРСР.

Актуальність дослідження вказаної проблеми можна розподілити на науковий та соціальний аспекти. Науковий аспект розкривається у з'ясуванні «зовнішніх», соціально-політичних та соціально-культурних факторів динаміки такої методологічно складної, теоретично і методично креативної науки як історична антропологія. Соціальний аспект полягає у важливості історичної антропології для збереження та поступу духовної культури у суспільстві, гуманізації та гуманітаризації соціуму, складенні та інтеграції у суспільне життя ідеалів культурного плюралізму.

Значну роль у складенні особливостей когнітивного розвитку історичної антропології у окремих країнах та регіонах мають чинники оригінального соціального, політичного та культурного їх існування. Вказані особливості та відмінності полягають у пізнавальній реалізації історичної антропології в різних країнах; оригінальних культурних, когнітивних і наукових традиціях, їм притаманних; у впливі цієї науки на трансляцію в суспільство гуманітарних цінностей.

Так, для генези та розвитку історичної антропології у Франції, на батьківщині школи «Анналів», значну роль мали певні культурно-естетичні стимулюючі впливи романтичної літератури першої половини XIX ст. Вони сформулювали (а можливо і детермінували) об'єкт переважних історико-антропологічних досліджень Франції – ментальність, повсякденне життя, матеріальну і духовну культуру західноєвропейського середньовіччя, головно французького.

Для становлення французької історичної антропології досить велике значення мали ідеї вивчення масової психіки суспільств минулого, ментальності, які містилися у когнітивних та аксіологічних традиціях «народознавства» цієї країни. Вони активно діяли у соціогуманітаристиці Франції та інших європейських країн у другій третині XIX ст. Ці наміри і відповідні дії – літературні та наукові проекти – майже повністю збігаються із інтелектуальними, методологічними підходами вже раннього стану розвитку школи «Анналів» та публікує мого нею журналу. За словами Ф. Броделя, « на сторінках «Анналів» ми бачимо людей, які постають перед нами, немов живі» [4, с.184].

Характерним для Франції соціокультурним явищем є велика роль історичної науки у суспільстві, суспільній думці та світогляді серед широких кіл інтелектуально-розвинених громадян. Ця обставина також має вагомe значення для становлення і швидкої динаміки такої креативної сфери історії, як історична антропологія у науковому вимірі і аспекті впливу на формування гуманістичних ідеалів у французькому соціумі.

Згідно з соціально-культурною та науковою традицією літературоцентризму, характерною для Росії, у цій країні саме філологія, лінгвістика, літературознавство та сформована на їх когнітивній основі семіотика мають визначний вплив на розвиток всієї сфери соціально-гуманітарних наук, у тому числі історичної антропології.

Літературознавчі і семіотичні студії 1960^x – 1970^x рр. і більш пізнього часу, орієнтовані на реконструкцію соціального, політичного, культурного контексту і внутрішнього, духовного та ідейного світу людей та суспільств минулих епох – і реалізовані, зокрема, в наукових працях М.М. Бахтіна [2], Ю.М. Лотмана [14], Д.С. Лихачьова, Б.А. Успенського [17], В. Топорова, В. Живова, та багатьох інших стали однією із складових радянського, а пізніше російського історико-антропологічного пізнання.

Дослідження ментальності людини і суспільств середньовічної і ренесансної Європи, реалізовані у роботах А.Я. Гуревича [9], А.Л.

Ястребицької, Л.М. Баткіна [1] також пов'язані із літературоцентричними інтенціями радянської та російської соціогуманітаристики. Так, важливим чинником у сформуванні історико-антропологічних концепцій А.Я. Гуревича були матеріали ранньосередньовічних ісландських саг [9] та їх аналіз. Літературна творчість італійських гуманістів доби Відродження є істотним джерелом наукової інформації для реконструкції Л.М. Баткіним ментальності інтелектуалів, митців і книжників ренесансної доби.

Студії над локальними ментальними і соціально-культурними особливостями окремих сіл, міст та регіонів – мікроісторія – фактично були започатковані і оформлені у потужний науковий напрямок історичної антропології у Італії у 1970^х – першій половині 1980^х рр. Когнітивні риси мікроісторії з її орієнтацією на реконструкції картини світу, повсякденного життя та соціальних практик окремих, часто невеликих населених пунктів, а іноді і великих міст [18] істотною мірою детерміновані історичним досвідом і особливостями розвою італійського суспільства. Цілком логічною є кореляція між політичним та соціально-культурним регіоналізмом Італії і особливостями історичної антропології у цій країні та вагомістю ідей у свідомості та світогляді італійського суспільства.

Ментальність і культурні традиції американського суспільства тяжіють до природознавства, психологічних та технічних наук. Ці обставини, значною мірою, зумовили виникнення в США у 1960^х – 1970^х рр. особливого напрямку історичної антропології – психоісторії, визначним представником якої був Е. Еріксон. Сутність психоісторії полягає у поясненні психічного та суспільно-культурного життя людей і суспільств минулого переважним впливом безсвідомого, індивідуального або колективного [15, с. 277-278]. Таким чином, визначальним пізнавальним підходом у історико-антропологічних студіях у цій країні виступає психоаналіз, у своєму медичинському та філософському вимірах. Психоісторія домінувала у відповідних сферах американської соціогуманітаристики у вказаний вище час, але і у сучасній науці США посідає вагоме місце. Психоаналіз як метод гуманітарного дослідження не передбачає

історичної тривалості у розвитку, принаймі, суспільств. Він є «позачасовим», і добре корелює із «коротким віком» американської історії, та досить слабким «відчуттям історії», історичного часу, притаманним ментальності та світогляду американського суспільства.

Отже, виходячи із наведеного, можна говорити про існування істотного впливу на характерні «національно-культурні» особливості розвитку історичної антропології (кратко розглянуті на прикладах історико-антропологічних досліджень у Франції, Росії, Італії, США) таких соціокультурних чинників як: особливості історичного процесу, оригінальні суспільні, наукові та культурні традиції, ментальність та інше. Вони, в свою чергу, певною мірою визначають ціннісно-світоглядні елементи соціально-культурної динаміки.

Поруч із «національно-культурними», соціально-культурними, політичними чинниками впливу на динаміку соціально-гуманітарних наук і історичної антропології, її роль у еволюції світогляду регіонів світу слід відокремити й низку аналогічних факторів глобального рівня. Складення основ історико-антропологічних підходів і цієї науки взагалі пов'язують із початком діяльності школи «Анналів» у Франції (1929 р.). Засновники цього наукового напрямку: М. Блок, Л. Февр та їхні однодумці у період 1920^х – 1940^х рр. вважали головним об'єктом історичних та історико-антропологічних досліджень аналіз масової свідомості та уявлень про світ суспільств минулого. Така цікавість, викликана масовим же характером величезних, глобальних історичних, соціально-політичних та військових подій і процесів I світової війни. Потужний інтелектуальний вплив цих велетенських подій відчули і М.С. Грушевський та дослідники його школи. Вони звернулись, зокрема, до студій над магіко-міфологічними уявленнями східнослов'янських суспільств на різних етапах їх розвитку [8].

Глобальні політичні та військові процеси II світової війни здійснили суттєвий інтелектуальний вплив на наукову творчість продовжувача та нащадка першого покоління «Анналів» - Ф. Броделя та його однодумців. Вони сформували принципи «тотальної історії», яка мусила синтезувати наукову

реконструкцію всього обсягу історичних процесів, у тому числі історико-антропологічної його складової. Цікаво відзначити, що із трьох томів величезної праці Ф. Броделя про генезу капіталізму і ранні етапи його розвитку [3], перший том, фактично, присвячений аналізу ментальних та соціокультурних чинників згаданого феномену. Визначна праця М.М. Бахтіна про народну культуру Середньовіччя і Ренесансу була написана у 1944 році [2] також піз впливом масових подій і процесів I та II світових війн.

1940-ті – 1960-ті роки були часом глобального процесу деколонізації країн Африки та Азії, яким, майже у той самий час відповідали широкі соціальні рухи у Західній Європі, спрямовані на антиімперіалістичну і антикапіталістичну боротьбу.

Всі ці масштабні явища, що мали, за суттю, планетарний характер, поставили перед західними суспільствами актуальні питання про необхідність вивчення та розуміння незахідних (і нетрадиційних західних) картин світу, ідеологій та образів життя. Цей соціокультурний імпульс сприяв виникненню наукового інтересу до дослідження «чужого», несхожого як у просторі так і у часі; як суспільств незахідного світу, так і соціумів Заходу, існувавших у минулому: перед усім їх ментальність, ціннісні установки та ідейні орієнтири. Класичними стали наукові концепції таких дослідників у галузі історичної антропології, як Ж. ле Гофф [7], Ж. Дюбі [11], А.Я. Гуревич [10] та багатьох їх однодумців у різних країнах.

Цікаво відмітити, що і серед широких кіл західних суспільств у 1960-ті – 1980-ті роки розповсюдилися культурні впливи не-західних цивілізацій: буддизм, конфуціанство, індійська та китайська філософія. Водночас набули розповсюдження (у радикальних політичних колах) маоїзм та китайські політичні практики.

Історія ментальності, що з'явилася як своєрідний напрямок історичної антропології у 1960-ті – 1980-ті роки у країнах Європи співпала з масовими антикапіталістичними та антивійськовими рухами у даному регіоні; з вельми широким розповсюдженням альтернативних образів життя. Створення, за

суттю, «історичної психології» у такий суцільній атмосфері є цілком логічним і послідовним.

Поява і розповсюдження наукових парадигм мікроісторії та історії культури, які виявляють ознаки пізніх модифікацій історичної антропології (1970-ті – початок 2000-х років) корелюють із експансією у світовому інтелектуальному просторі концепції постіндустріального суспільства. Постулати постіндустріалізму, що проголошують зростання суспільної ролі індивіда та безмежні можливості реалізації його креативних здібностей ; підйом ролі економічної діяльності індивідів та дрібного бізнесу знаходять відповідність з науковими ідеалами мікроісторії (орієнтованої на дослідження ментальності та функціонування окремих людей, сімей, маленьких населених пунктів) та історії культури (що досліджує антропологічні виміри різноманітних культурних процесів та об'єктів). В свою чергу вказані наукові дисципліни впливають на подальший розвиток світоглядних цінностей політичного та культурного плюралізму.

Отже, соціально-культурні та соціально-політичні чинники глобального рівня мали важливий вплив на генезу історичної антропології, особливості і спрямованість її наукової еволюції, виникнення розгалуженої системи когнітивних напрямків даної науки. Цей вплив був реалізований у аспектах формування суспільних та духовно-ідейних передумов і «активних контекстів», постановці цілей та завдань історичної антропології на всіх часових та змістовних періодах її розвитку. Вони зумовили також і особливості значення історичної антропології для формування ціннісно-світоглядних ідей доби глобалізації.

Бібліографічні посилання

1. Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. - М.:Наука,1978.-199с.
2. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. - М.: Художественная литература, 1965.-454 с.

3. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: в 3-х т. – М., 1986, 1988, 1992.
4. Бродель Ф. Свидетельство историка/ Французский ежегодник. – 1982. – М.: Наука, 1984. – с.174-189.
5. Бёрк П. Историческая антропология и новая культурная история// Новое литературное обозрение. – 2005.- №5. – с.64-95.
6. Бёрк П. Сила и слабости истории ментальностей // История ментальностей. Историческая антропология. – М.: РГГУ, 1996. – с.56-60.
7. Гофф ле Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада. – Екатеринбург.: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 327с.
8. Грушевський М.С. Історія української літератури: у 6т. 9 кн./ Упоряд. В.В.Яременко. – К., 1993. Т.1.
9. Гуревич А.Я. Сага и истина // Гуревич А.Я. История – нескончаемый спор. – М.: РГГУ, 2005 – с.170-184.
10. Гуревич А.Я. Средневековый купец // Гуревич А.Я. История – нескончаемый спор. – М.: РГГУ, 2005 – с.321-365
11. Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщин во Франции XII в/ Одиссей. 1990. – М.: Наука, 1990. – с.90-96.
12. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950 г. / Одиссей. 1991. – М.: Наука, 1991. – с.48-59.
13. Кромм М.М. Историческая антропология. -Спб,2000.
14. Лотман Ю.М. Сотворение Карамзина. – М.: Книга, 1987. – 336 с.
15. Мэньюэл Ф.Е. О пользе и вреде психологии для истории // Философия и методология истории. – М.: Прогресс, 1977. – с.262-288.
16. Оболенская С.В. «История повседневности» в современной историографии ФРГ / Одиссей. 1990. – М.: Наука, 1990. – с. 182-198.
17. Успенский Б.А. Восприятие истории в Древней Руси и доктрина «Москва – третий Рим» / Успенский Б.А. Этюды о русской истории. – Спб.: Азбука, 2002. – с. 89-148.
18. Черутти С. Социальный процесс и жизненный опыт: индивиды, группы и идентичности в Турине XVII века / Прошлое – крупным планом: современные исследования по микроистории. – Спб.: Алейтейя, - 2003. – с.27-57.
19. Шартье Р. Интеллектуальная история и история ментальностей / История ментальностей. Историческая антропология. – М.: РГГУ, 1996. – с.47-49.
20. Ястребицкая А.Л. Повседневность и материальная культура Средневековья в отечественной медиевистике / Одиссей. 1991. – М.: Наука, 1991. – с. 84-102.